

KAZIMIERZ PIERZCHAŁA

Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości w Warszawie

Rosyjski system penitencjarny w ujęciu wybranych polskich i rosyjskich opracowań

*Więzenie i torba żebracza
może przypaść w udziale każdemu
powiedzenie rosyjskie*

Abstract

The object of the article are aspects of penitentiary system of Russian Federation based on two points of view: Polish and Russian. The aim is to highlight the essence, the content and range but also conditioning and tendencies for changes in the context of international ambitions and role of Russia but also widely known term like security of nation in case of penitentiary system of such country.

Popularised and worked out in 2006 by European Prison Rules (Recommendations Rec (2006)2) the idea of normalisation, meaning minimalization some effects of imprisonment, will have a long way to find appropriate using in Russian penitentiary practice, which is directed mostly on giving a penalty for somebody. It is such seen both by the society and the government.

The most accurate opinion is management policy of Federal Prison Service became as it were the model of country in which monopoly to rule belong to weight structures. In all, there is no humanisation of current justice, because the cult of prison is constantly observed and judicial reform transpired strongly illusory. The lack of control for penitentiary system by the social organisation is the effect of many omissions.

In the source literature is appeared many opinions that in Russia the prison culture permeated to the every spheres of life.

Keywords: Russia, penitentiary system, prison, prisoner, work camp, camp, penalty

Абстракт

Темой статьи являются аспекты пенитенциарной системы Российской Федерации, учитывающие две точки зрения: российскую и польскую. Цель статьи состоит в том, чтобы определить сущность, содержание и объем, а также условия и тенденции перемен в контексте международных амбиций и роли России, а также широкой концепции национальной безопасности в контексте пенитенциарной системы страны.

Разработанные в 2006 году Европейские тюремные правила (Рекомендация Rec (2006) 2), пропагандирующие девиз нормализации, который приводит к минимуму действий лишения свободы, ещё долго не найдёт применения в российской пенитенциарной практике, которая ориентирована в первую очередь на наказание. Таким образом это воспринимается как со стороны власти, так и общества.

Наиболее точным представляется мнение о том, что политика управления Федеральной службы исполнения наказаний стала своего рода моделью страны, в которой монополию на управление имеют силовые структуры. В общей сложности, не существует гуманизации современного правосудия, потому что до сих пор можно наблюдать культ тюрьмы, а судебная реформа оказалась весьма иллюзорной. Отсутствие контроля пенитенциарной системы со стороны общественных организаций является причиной многих упущений.

В литературе широко распространено мнение о том, что российская тюремная культура проникла почти во все сферы жизни.

Ключевые слова: Россия, пенитенциарная система, тюрьма, заключённый, исправительно-трудовой лагерь, наказание

Wprowadzenie

Przedmio^tem artykułu są aspekty systemu penitencjarnego Federacji Rosyjskiej z uwzględnieniem dwóch położeń: rosyjskiego i polskiego. **Ce**lem artykułu jest określenie istoty, treści i zakresu, a także historycznych uwarunkowań oraz tendencji zmian, w kontekście międzynarodowych ambicji i roli Rosji, jak również szerokiego pojęcia bezpieczeństwa państwa w kontekście systemu penitencjarnego tego kraju.

Metodologia artykułu. Artykuł napisany został przy wykorzystaniu krytycznej analizy literatury, aktów prawnych i innych dokumentów (jakościowa analiza tekstu). Natomiast głównym **problemem badawczym**

artykułu jest analiza rosyjskiego systemu penitencjarnego i jego uwarunkowań.

System penitencjarny Federacji Rosyjskiej dla przeciętnego Polaka i nie tylko, to potoczna wiedza, iż w wielu więzieniach cele są na tyle przepełnione, że **osadzeni**¹ śpią „na zmiany” – po dwie, trzy osoby przypada na jedno łóżko, a ponadto wielu z nich choruje na aktywną, zaraźliwą formę gruźlicy. Systemem penitencjarnym objętych jest bez mała milion osób, a kraj ten zajmuje drugie miejsce na świecie (po USA) pod względem liczby osadzonych w więzieniach na 100 tys. mieszkańców oraz pierwsze miejsce na świecie pod względem osadzonych za zabójstwa (Szerzej: Гилинский, 2007, s. 26–30; 2009, s. 184–191). Większość więzień w Rosji to prawdziwe „piekło”. Powszechna jest opinia, iż panujące w nich warunki są upokarzające dla godności człowieka, prowadzące do fizycznych i psychicznych cierpień, naruszające prawo człowieka do ochrony zdrowia i osobistego bezpieczeństwa. Były Prezydent Dmitrij Miedwiediew kilka lat temu twierdził, że stworzy w Rosji system penitencjarny odpowiadający „godności człowieka”. Można zadać stricte retoryczne pytanie: „*a jak jest naprawdę?*” „*skąd bierze się taki pogląd?*” (AK, 2010). A może z faktu pamięci o tzw. Syberii. Polacy na Syberię trafiali od końca XVI w. Jako pierwsi znaleźli się tam jeńcy z czasów wojen Stefana Batorego z Moskwą. Niewielkie grupy Polaków wziętych do niewoli zesłano za Ural w XVII i na początku XVIII stulecia. To był dopiero początek represji, ale nie to jest sednem tego artykułu (Caban, 2014, s. 99 i dalsze; por. Kuczyński, 2007, s. 115).

Zarys carskiego systemu penitencjarnego

„W XIX w. więźniów politycznych, a także kryminalnych, dzielono na pięć kategorii. Zaliczonych do pierwszej zsyłano na katorgę do warzelnii soli, hut lub ciężkich prac budowlanych. Drugą tworzyli zesłani na osiedlenie. Carski system penitencjarny zakładał bowiem, że zesłanie jest dożywotnie i skazańcy

¹ **Osadzony** to osoba skazana wyrokiem sądowym lub tymczasowo aresztowana (bez wyroku sądowego), która przebywa w zakładzie penitencjarnym (areszt śledczy lub zakład karny). W literaturze przedmiotu często nie rozróżnia się tych pojęć. W większości przypadków słowo „skazany” należy rozumieć jako „osadzony”, chyba że wyraźnie odróżnia się „skazanego” od „tymczasowo aresztowanego”, (Pierzchała, 2013, s. 7).

nigdy już nie powrócą do poprzednich miejsc zamieszkania. Trzecią kategorię tworzyli skazani na zamieszkanie. Osoby takie po odbyciu kary mogły wrócić w rodzinne strony. Kolejną kategorię stanowili skazani do rot aresztanckich, stanowiących rodzaj karnych obozów pracy. Piątą kategorię tworzyli zesłani na «osadnictwo» (wodworienije). Ten typ represji stosowano najczęściej wobec chłopów. Był on przy okazji jedną z form kolonizacji słabo zaludnionych obszarów Syberii. W okresie międzypowstaniowym stosowano wobec spiskującej młodzieży jeszcze inną formę kary – zsyłano na odbycie karnej służby wojskowej w batalionach rozlokowanych na Syberii, Kaukazie i linii orenburskiej. Po wejściu w życie w 1873 r. reform wojskowych Dmitrija Miliutina zaprzestano tej formy karania spiskowców” (Caban, 2014, s. 100).

GUŁag w systemie penitencjarnym w ZSRR

Termin „**GUŁag**” (Gławnoje uprawnienije łagieriej) najczęściej był stosowany jako nazwa zbudowanego w ZSRR systemu obozów pracy (koncentracyjnych²), często wręcz jako synonim systemu penitencjarnego w ZSRR / Rosji; miejsca odosobnienia tworzone od czasów rewolucji październikowej 1917 roku i później przez władze radzieckie. GUŁag – centralna instytucja nadzorująca system miejsc odosobnienia, w którego skład wchodziły poza poprawczymi obozami pracy – więzienia tranzytowe (przesyłowe), poprawcze kolonie pracy, a także inspektoraty robót poprawczych, wy-

² **Obóz koncentracyjny** – miejsce przetrzymywania, zwykle bez wyroku sądu, dużej liczby osób, uznawanych z różnych powodów za niewygodne dla władz. Służyć może różnym celom: od miejsca czasowego odosobnienia osób, wobec których zostaną podjęte później inne decyzje, poprzez obóz pracy przymusowej, czyli de facto niewolniczej, aż po miejsce fizycznej eksterminacji.

Pojęcie obozu koncentracyjnego jest więc szerokie: od rodzaju zwykłego więzienia w postaci baraków na ogrodzonym i strzeżonym terenie, po „fabrykę śmierci”, czyli miejsce koncentracji ludzi przed ich celową zagładą w specjalnie w tym celu skonstruowanych urządzeniach do zabijania (głównie komorach gazowych) (Hałoń, 2003), a następnie likwidacji ciał (krematorium). Ten ostatni rodzaj obozów koncentracyjnych, nazywany też obozami zagłady, tworzony był przede wszystkim przez Niemcy hitlerowskie (obozy hitlerowskie).

Nawet jeśli nie łączą się z mordowaniem osadzonych ludzi, obozy koncentracyjne zwykle wiążą się z łamaniem praw człowieka w większym lub mniejszym stopniu, zwłaszcza prawa do nie uwięzienia bez sprawiedliwego procesu. W zasadzie rodzajem obozów koncentracyjnych o stosunkowo łagodnym rygorze są obozy internowania, również służące do tymczasowej koncentracji ludności (*Obóz koncentracyjny*, 2016).

konywanych bez pozbawienia wolności. (Ciesielski, 2005, s. 5) Słowo jest akronimem nazwy instytucji zarządzającej tym systemem – ros. Главное Управление Исправительно-Трудовых ЛAGERей и Колоний (Główny Zarząd Poprawczych Obozów Pracy). W rzeczywistości, w różnych okresach, instytucja ta nosiła różne nazwy. Jej zastosowanie do okresu stalinizmu, albo do całej historii ZSRR, wywodzi się od tytułu książki Aleksandra Sołżenicyna „*Archipelag GUŁag*”. Jako synonim stosowane jest określenie łagry od ros. słowa obóz (лагерь, łagier) (Gułag, Szkolnictwo. pl; zob.: Sołżenicyn, 2010).

Organowi temu – przez dłuższy czas jego istnienia – podlegali także zesłańcy, specjaliści przesiedleńcy (osiedleńcy), zaludniający liczne osiedla. Specjaliści osiedleńcy stanowili niemały odsetek siły roboczej, pracującej na rzecz obozów, funkcjonując w tym samym systemie gospodarczym co więźniowie. Dużą liczbę więźniów wykorzystano przy budowie kanałów, np. Białomorsko-Bałtyckiego czy też łączącego Wołgę z Donem. Więźniowie zatrudniani byli również przy budowie kolei i dróg (np. magistrali kolejowej Kotłas–Uchta–Peczora–Workuta), w kopalniach, w rolnictwie, przy wyrębie lasów, w przemyśle drzewnym i itp.

Jako pewne podsumowanie godne zacytowania mogą posłużyć słowa Gustawa Herlinga-Grudzińskiego, który tak charakteryzuje politykę rządu rosyjskiego w związku z systemem obozowym:

„Wszystkie obozy pracy przymusowej w Rosji sowieckiej – choć różniły się od siebie pod wieloma względami – jedną cechą miały wspólną i niejako nakazaną z góry: za wszelką cenę starały się zachować wobec ludzi wolnych pozory normalnych przedsięwzięć gospodarczych, które tym tylko różnią się od pewnych odcinków planu przemysłowego wypełnianych na wolności, że zamiast zwykłych robotników zatrudniają więźniów, opłacając ich i traktując – rzecz prosta nieco gorzej, niż gdyby pracowali z własnej woli, a nie pod przymusem” (Herling-Grudziński 1998, s. 139).

Rosyjskie obozy szeroko wykorzystywały pracę ludzką pod mianem zwyczajnego przedsięwzięcia gospodarczego. Przy okazji – mając szlachetnie brzmiący szyld pod nazwą „resocjalizacja” – stworzono sieć obozów koncentracyjnych, do końca eksploatujących osadzone osoby. W zenicie „rozkwitu” GUŁagu niemożliwym stało się wydobycie z macek aparatu

bezpieczeństwa oraz polityki zwalczania prawdziwych i domniemyanych przeciwników władzy sowieckiej. Jednostka ludzka w zastraszonej społeczności stała się specyficznym towarem, swoistą maszyną do pracy. Upadek omawianego – nieprawidłowo zarządzanego, o niewysokiej wydajności pracy – systemu był w końcu nieunikniony. Nie wszyscy zdawali sobie z tego sprawę, bądź też woleli tego problemu nie dostrzegać, nie wykluczając Stalina, który jeszcze przed swoją śmiercią przygotowywał kolejną dużą społeczną czystkę.

Wiele opracowań (zarówno polskich jak i rosyjskich) jest rozbieżnych, co do daty końca radzieckiego systemu obozowego. W większości z nich uznaje się rok 1956, gdy Nikita Chruszczow w tajnym referacie opisał zbrodnie stalinizmu. Wtedy to liczba więźniów zmniejszyła się poniżej miliona (w momencie kulminacyjnym, na początku lat 50., było ich ponad 2,5 miliona), obozy te zaczęły tracić gospodarcze znaczenie. Są też opracowania wyznaczające tę datę na rok 1960, gdy władze ZSRR nominalnie rozwiązały GUŁag (wówczas nosił już nazwę Główny Zarząd Miejsc Uwięzienia). Jeszcze inne podają rok 1988, gdy Michaił Gorbaczow zwolnił ostatnich więźniów politycznych z obozu Perm-36 (zob. Werth, Niewolniczy system).

Łagry

W systemie penitencjarnym Rosji w XXI wieku łagry funkcjonują nadal. Informacje o ich obecnym działaniu nie są powszechnie dostępne. Byli więźniowie, ale także obrońcy praw człowieka głośno krytykują nieludzkie warunki obowiązujące w koloniach karnych. Brak właściwej ilości snu oraz niewolnicza praca negatywnie odbijają się na stanie fizycznym i psychicznym więźniów, sprawiają iż osoby uwięzione bezpowrotnie zmieniają się w milczków. Dane rosyjskiego Federalnego Urzędu Więziennictwa na 1 listopada 2016 r. (por. Федеральная служба исполнения наказаний) wskazują, że obecnie w systemie penitencjarnym Rosji przebywa 637 tysięcy osób, w tym w koloniach znajduje się 526 tysięcy więźniów. W Republice Mordowii (ros. Республика Мордовия, mordw. Мордовия Республикась) zbudowano „specjalistyczne” obozy karne dla osób skazanych na dożywocie (sześć obozów), a ponadto dla obcokrajowców, byłych policjantów, matek z małymi dziećmi, a nawet dla osób przewlekle chorych. Obozy po-

siadają swoje cerkwie. W Rosji znajduje się 35 kolonii karnych dla kobiet (ok. 40 tys. kobiet)³, część z nich w dalekiej Syberii i w rejonach Arktyki. Perm i Mordowia to miejsca głównych siedzib kolonii karnych. Temperatury zimą w Permie – usytuowanym w górach Ural – spadają do -50°C , z kolei Mordowia, położona nad jeziorami i w pobliżu szlaków wodnych, jest latem narażona na ataki komarów (Łagry). Życie i funkcjonowanie w takich warunkach jest niezwykle trudne.

W ostatniej dekadzie XX wieku w Rosji było ponad 700 kolonii karnych, siedem więzień i kilkaset więzień śledczych (SIZO). Instytucje te borykały się z ciągłymi problemami, m.in. takimi jak: brak profesjonalnej pomocy medycznej, naruszanie prawa pracy, nieodpowiednie warunki bytowe i sanitarne, brak możliwości jakiegokolwiek resocjalizacji skazanych oraz wieloma innymi. Ponadto istniał problem stosowania tortur, który szczególnie w Rosji dotyczył posterunków milicji i aresztów tymczasowych, funkcjonujących pod jurysdykcją MSW. W czasie tymczasowego aresztowania celem tortur było (jest?) wymuszanie samooskarżenia lub fałszywych zeznań, a sprawcami tych działań byli z reguły milicjanci, a także patroli uliczne (Wuwer, 2014, s. 3). Szerzej w rosyjsko-języcznym Aneksie.

Współczesny system penitencjarny, a przestrzeganie praw człowieka w więzieniach

Federacja Rosyjska od 1996 r. stała się pełnoprawnym państwem członkowskim Rady Europy⁴, tym samym uzewnętrzyła gotowość uczestni-

³ Obecnie w Rosji istnieje 35 żeńskiej kolonii poprawczych, w których osadzonych jest około 40 tysięcy kobiet. W 10 więzieniach kobiecych można posiadać dziecko: w regionach Vladimir i Kemerowo Krasnodar Territory, w rejonie Moskwy, Niżny Nowogród, Samara, region Swierdłowski, Chabarowski, Czelabiński i Mordovii. (Женские исправительные учреждения).

⁴ Rada Europy zwykle jest postrzegana jako organizacja, której zakres zainteresowań ogranicza się jedynie do sfery ochrony praw człowieka. I rzeczywiście ustanowienie systemu takiej ochrony opartego na Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (1950) można uznać za najbardziej imponujące osiągnięcie tej organizacji. Bezpośrednio z prawami człowieka powiązana jest polityka ochrony mniejszości narodowych, etnicznych, językowych, religijnych, kulturalnych, czy seksualnych; polityka językowa oraz ochrona praw migrantów: emigrantów, imigrantów, reemigrantów i repatriantów, uchodźców i azylantów, czy ludów koczowniczych, jak Romowie (Cyganie) czy Lapończycy. Niemniej

czenia w międzynarodowym systemie **ochrony praw człowieka**. Zmiana systemu prawnego miała na celu przystosowanie go do standardów europejskich (wprowadzenie noweli konstytucyjnej o priorytecie norm międzynarodowych przed państwowymi), nie była mimo wszystko wyrazem przełomowych zmian zachodzących w przestrzeni politycznej, czy też społecznej. Rosja chcąc liczyć się na arenie międzynarodowej musiała – chociażby na gruncie czysto formalnym – uznać pierwszeństwo rekomendacji prawa międzynarodowego. Przebieg przebudowy rosyjskiego systemu penitencjarnego z modelu radzieckiego do standardów europejskich można podzielić na trzy okresy (Ялунин, 2004):

- **pierwszy** – zmiany oparte na odchodzeniu od założeń oraz praktyki polityki czasów ZSRR;
- **drugi** – kojarzony z procesem demokratyzacji kraju po 1991 roku, gdy przyjęte zostały główne akty prawne decydujące o profilu polityki penitencjarnej państwa;
- **trzeci** – umownie wyznacza się od chwili przekazania systemu penitencjarnego do Ministerstwa Sprawiedliwości. Właściwością charakterystyczną dla tego etapu reorganizacji, która dokonuje się w okresie prezydentury Władimira Putina, stało się wykreowanie nowego systemu zarządzania w rosyjskim systemie penitencjarnym, a także wyznaczenie kształtu reform instytucji odpowiedzialnych za realizację kar (Wuwer, 2014, s. 3).

Od roku 2000 w Rosji ukształtował się swoisty reżim polityczny, którego specyfika sprowadza się do połączenia cech systemu autorytarnego z wymyślną demokratyzacją instytucji świata politycznego i społecznego. Sposób prowadzonej polityki wewnętrznej w Federacji Rosyjskiej – od początku prezydentury Władimira Putina – znacząco zahamował rozwój społeczeństwa obywatelskiego. W tym wszystkim brakuje stosownej instytucji, która pozostawałaby w stałej relacji z władzą, weryfikując jej po-

nie można zapominać, że Rada Europy prowadzi działania w wielu dziedzinach, w tym w niektórych nie powiązanych bezpośrednio z prawami człowieka. Można tu wymienić: sprawy społeczne i gospodarcze, ochronę zdrowia, edukację, kulturę, media, ochronę środowiska, sprawy młodzieży i sportu a wreszcie współpracę prawną. Do dzisiaj pod auspicjami Rady Europy zawarto blisko 200 umów międzynarodowych (tzw. Konwencji Europejskich lub układów częściowych) dotyczących wielu ważkich zagadnień z zakresu wyżej wymienionych dziedzin (Rada Europy, 2016), [dostęp: 29 września 2016].

sunięcia. Brak właściwych mechanizmów kontroli społecznej spowodował powstanie w FR licznych naruszeń praw człowieka w rosyjskich koloniach karnych i więzieniach (Wuwer, 2014, s. 3). Naruszenia te nie stanowiły i nie stanowią jednostkowych przypadków, lecz mają charakter systemowy.

Po przyjęciu w latach 2000–2004 wielu przepisów prawnych, skierowanych na zmniejszenie liczby osadzonych w koloniach karnych i więzieniach, dużo zmieniło się na lepsze. Zwiększono wydatki z budżetu federalnego na każdego skazanego, co spowodowało poprawę warunków bytowych. Istotnie zmniejszył się odsetek chorych na gruźlicę (Бабушкин, 2010). Niestety, z przyczyn opisanych wcześniej, takie tendencje nie utrzymały się długo. Rosja szybko powróciła do ścisłej światowej czołówki, jeżeli chodzi o liczbę skazanych na karę pozbawienia wolności.

Dzisiejszy rosyjski system penitencjarny nieustannie boryka się z problemami o XX-wiecznym rodowodzie i nie chodzi wyłącznie o kolonie karne, które są pozostałością GUŁag-u, a o mentalność pracowników i funkcjonariuszy Federalnej Służby Więziennej, odzwierciedlającej jedynie system ukierunkowany na wymierzenie kary (карательная система⁵), co w konsekwencji sprowadza się m.in. do pomijania kwestii resocjalizacji (por. Pierzchała, 2013; 2015a; 2015b i in.) oraz nadużywania władzy przez naczelników (Wuwer, 2014, s. 4).

Recydywa więzienna

Wysokie wskaźniki recydywy więźniów kojarzone są często z brakiem w państwie właściwych struktur, których celem byłoby wsparcie dla osób zwalnianych z zakładów karnych, w kwestii powtórnej adaptacji społecznej. Kreowanie systemu mającego ułatwiać społeczną rehabilitację byłych więźniów w Rosji nie jest zamierzeniem cieszącym się szczególnym zainteresowaniem ani władz, ani też społeczeństwa. Jednakże nie to jest główną przyczyną kłopotów byłych więźniów. Kwestie najważniejsze ogniskują się bowiem w kręgu doświadczeń wyniesionych z zakładu penitencjarne-

⁵ **Карательная система** [system represyjny] – jest prosty lub złożony system, zależnie od różnych rodzajów i gatunków karania. Historia rozwoju tych systemów zbiega się z historią kary i prawa karnego. Szerzej zob. dic.academic.ru/dic.nsf/brokgauz_efron/49321/карательная, [dostęp: 29 września 2016].

go. Zainteresowanie zagadnieniem poprawy życia skazanego w większości rosyjskich zakładów penitencjarnych niejako z założenia ustępuje pola zadaniu wymierzenia kary. W systemie brak jest odpowiednich kadr psychologów oraz wychowawców, których zadaniem byłaby regularna praca ze skazanymi. (Wuwer, 2014, s. 38; por. Nikołajew, 2004; Pierzchała, 2013; 2015b; 2016).

„Problem resocjalizacji więźniów jest dosyć specyficzny w swej istocie. Oddziaływania systemowe nie zawsze ujmują szczegółowe kwestie odrębności skazanych. Jest wiele czynników warunkujących działalność przestępczą. Taka działalność bowiem prowadzi do utraty wolności. W takiej sytuacji następują pewne „rozchwiania” psychologiczne. Stąd też tak ważny wydaje się postulat pomocy psychologicznej, która służy pozytywnej readaptacji społecznej skazanych. Wynika to przede wszystkim z faktu, że przymusowy pobyt w izolowanym środowisku, szczególnie o długotrwałym charakterze, prowadzi do negatywnych następstw w funkcjonowaniu człowieka. Z powodu lęku przed przyszłością osadzeni doświadczają silnego napięcia już w fazie przygotowania do wolności, a po wyjściu z zakładu karnego zazwyczaj dochodzi do nasilenia stresu ze względu na zmianę sytuacji życiowej. Silne napięcie psychiczne towarzyszące pojedynczym lub kumulującym się problemom, często prowadzi u więźniów do kryzysu psychologicznego. Niezwykle istotne zatem stają się kwestie związane z tym, co stanowi lub co powoduje zachowania przestępcze” (Pierzchała, 2013, s. 115).

Warunki bytowe więźniów

„**Zakład karny** jest w istocie tworem sztucznym, który stwarza także nienaturalne warunki życia dla przebywających w nim ludzi. Ujemne cechy tej instytucji sprawiają, że niewiara w pozytywne skutki realizowanej w niej kary pozbawienia wolności trwa od momentu jej powstania” (Pierzchała, 2013, s. 122).

Dylematy z zapewnieniem właściwych standardów bytowych i sanitarnych odnoszą się do prawie wszystkich miejsc odosobnienia w systemie penitencjarnym Rosji. Przeludnienie w więzieniach oraz brak funduszy są

bezpośrednią przyczyną łamania norm minimalnej powierzchni dla więźnia, niedostatkami miejsc do spania, nieodpowiednim wyposażeniem zakładów w leki oraz środki higieniczne, itd.

„W wielu koloniach pracy toalety znajdują się w osobnych budynkach znacznie oddalonych od budynków mieszkalnych. Normy higieniczne, które wymagają, aby na 10 osób był przynajmniej jeden kurek z wodą, nie są przestrzegane” (Rosja, 2009, s. 12).

Dobrym kierunkiem działania rosyjskiego systemu penitencjarnego jest wprowadzenie – na przestrzeni ostatnich lat – nowych norm określających racje żywnościowe. Zmiany te znacząco wpłynęły na poprawę położenia więźniów. Niestety nagminnie zdarza się, iż więźniowie nie posiadają właściwej przegrody między toaletą w celi a miejscem do odpoczynku. Stolik do posiłku stoi w sąsiedztwie toalety, a o wentylacji rzadko kto słyszał (Wuwer, 2014, s. 41).

Źródłem przedstawionych problemów zwykle nie jest zła wola funkcjonariuszy systemu penitencjarnego, czy też zaniedbania z ich strony, ale chroniczny brak środków finansowych na realizację nałożonych zadań. Mimo, że Federacja Rosyjska jest pełnoprawnym członkiem Rady Europy, to zestawianie rzeczywistości systemu penitencjarnego Rosji z Europejskimi Regułami Więziennymi (Rekomendacja Rec (2006)2) na płaszczyźnie warunków socjalnych w zakładach karnych wypada negatywnie. W Rosji jest prawie milion więźniów i fakt ten mógłby być problemem nawet bardziej rozwiniętego społeczeństwa (Wuwer, 2014, s. 41).

Więzienny kodeks honorowy

W Federacji Rosyjskiej często można usłyszeć: „żyjemy nie według prawa, a według niepisanego kodeksu więziennego” („живем не по закону, а по понятиям”). Słowo *poniatija* pochodzi od wyrazu *poniatnyj* (понятный – jasny, zrozumiały) i oznacza zbiór prostych zasad pobytu w zakładzie karnym, które zostały zdefiniowane przez pokolenia recydywistów. W tym niepisanym kodeksie więziennego postępowania zawarto normy i rytuały koegzystencji we wspólnocie więziennej, poszanowania hierarchii, regulowania konfliktów. Reguły te są przeciwstawiane oficjalnie obowiązują-

jącemu prawu, w tym formalnym więziennym regulaminom. W zasięgu *poniatij* występuje swoisty dualizm (rozdziela się mianowicie kodeks więzienny i kodeks panujący w środowisku przestępczym poza murami więzienia), jednakże zasady te w znacznym stopniu łączą się i traktowane są przez świat zewnętrzny jako spójny światopogląd życia w systemie penitencjarnym i poza nim (Rogoża, 2013, s. 68).

Więzienny kodeks replikuje tradycyjny, patriarchalny i autorytarny model relacji w państwie, który utrzymywał się w Rosji niemal przez cały okres jej dziejów. Więzienny żargon jest pokazaniem siły oraz komunikowania innego systemu wartości niż zasady demokratyczne, oparte na poszanowaniu praw człowieka (Rogoża, 2013, s. 68–74).

Ponadto wielu obrońców praw człowieka utrzymuje, iż zmorą wielu rosyjskich skazanych nie są represje strażników, lecz brak odpowiedniej opieki władz więziennych. Strażnicy coraz częściej oddają sporą część władzy nad obozem grypsującym więźniom, mającym swoje kodeksy honorowe. Strażnikom daje to zadowolenie, iż przez ten system nie ma buntów i ucieczek.

Zakończenie

Propagowane, opracowane w 2006 r. przez Europejskie Reguły Więzienne (Rekomendacja Rec (2006)2) hasło **normalizacji**, oznaczające minimalizację skutków uwięzienia, jeszcze długo nie znajdzie zastosowania w rosyjskiej praktyce penitencjarnej, która jest ukierunkowana przede wszystkim na wymierzenie kary. Tak jest postrzegana zarówno przez władzę, jak i społeczeństwo.

Trafna wydaje się opinia, że polityka kierownictwa Federalnej Służby Więziennej stała się niejako modelem państwa, w którym monopol na rządzenie mają struktury siłowe. W sumie nie ma humanizacji współczesnego wymiaru sprawiedliwości, ponieważ wciąż da się zaobserwować kult więzienia, a reforma sądowa okazała się mocno iluzoryczna. Brak kontroli systemu penitencjarnego przez organizacje społeczne jest przyczyną wielu zaniedbań.

W literaturze przedmiotu wielokrotnie pojawia się opinia, iż w Rosji kultura więzienna przeniknęła praktycznie do wszystkich sfer życia.

KS. DR HAB. KAZIMIERZ PIERZCHAŁA

Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości w Warszawie
ul. Kaleńska 3, 04-367 Warszawa
k.pierzchala68@o2.pl

Bibliografia

- aK. (2010, 26 stycznia). *Butyrki – najgorsze więzienie Rosji*. Pobrane z: <http://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/butyрки-najgorsze-wiezienie-rosji-zdjecia/jh2mp0>
- Caban, W. (2014). *Zsyłka Polaków na Syberię w XIX wieku. Przegląd publikacji polskich i rosyjskich/radzieckich*. Kielce: Uniwersytet Jana Kochanowskiego. Instytut Historii.
- Ciesielski, St. (2005). *GUŁag w radzieckim systemie represji 1930–1953*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Encyklopedia Szkolnictwo.pl*. Pobrane z: <http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Gułag>.
- Hałoń, E. (2003). *W cieniu Auschwitz*. Oświęcim: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau.
- Herling-Grudziński, G. (1998). *Inny świat. Zapiski sowieckie*. Warszawa: Czytelnik.
- Kuczyński, A. (2007). *Syberia. 400 lat polskiej diaspory. Zesłania, martyrologia i sukces cywilizacyjny Polaków*. Krzeszowice: Wydawnictwo Kubajak.
- Łagry*. Pobrane z: <http://lagry.prv.pl/folder/now.html>
- Nikołajew, J. (2004). *Rola kapelana prawosławnego w procesie resocjalizacji więźniów obcokrajowców* (niepublikowane materiały z konferencji pt. „Rola kapelana prawosławnego w społecznej readaptacji skazanych”), Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Obóz koncentracyjny*. (2016, 29 września). Pobrane z: https://pl.wikipedia.org/wiki/Obóz_koncentracyjny.
- Pierzchała, K. (2013). *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Pierzchała, K. (2015a). *The Interdisciplinary Nature of the Rehabilitation Process of People Deprived from Liberty with Regard to Global Standards. Innovative Approach to this Attempt, [Interdyscyplinarny charakter procesu resocjalizacji osób pozbawionych wolności, w odniesieniu do światowych standardów. Innowacyjne podejście do zagadnienia]*, “International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies” vol. 2, no. 2.
- Pierzchała, K. (2015b). *Skazani ale nie potępieni*. Wyd. II rozszerzone. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Pierzchała, K. (2016). *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Rada Europy Komitet Ministrów, Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie *Europejskich Reguł Więziennych* (Przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11 stycznia 2006 r. na 952 posiedzeniu delegatów).
- Rada Europy. (2016, 29 września). Pobrane z: https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-council_pl
- Rogoża, J. (2013). *Rosja za kratami*. W: *Publicystyka i analizy*. Nr 2.
- Rosja: prawa osób więzionych. Teoria i praktyka*. (2009). Warszawa: Projektu realizowanego przy wsparciu Programu RITA.
- Sołżenicyn, A. (2010). *Archipelag GULag 1918-1956*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS Sp z o.o.
- Werth, N. *Niewolniczy system*. Pobrane z: <http://gulag.info.pl/nicolas-werth/>
- Wuwer, A. (2014). *Naruszenia praw więźniów w Rosji (2004–2009)*. Praca mgr. Warszawa: Helsińska Fundacja Praw Człowieka.
- Бабушкин, А. (2010, 10 stycznia). *О ситуации заключенных в России*. ТЮРЬМА И ВОЛЯ. www.prison.org
- Гилинский, Я. (2007), *Догоним и перегоним Америку*. „Неволя” nr 13.
- Гилинский, Я. (2009). *Глобализация, девиантность, социальный контроль*. Санкт Петербург: ДЕАН.
- Женские исправительные учреждения*, Pobrane z: <http://old.prison.org/penal/women/penal.htm>.
- Федеральная служба исполнения наказаний. *Краткая характеристика уголовно-исполнительной системы*. Pobrane z: <http://www.fsin.su/structure/inspector/iao/statistika/Kratkaya%20har-ka%20UIS/>
- Ялунин, В.У. (2004). *Реформа уголовно – исполнительной системы современной России: проблемы, тенденции, перспективы*, Москва.

Aneks. Krótki opis Rosyjskiego Systemu Karnego

(w oryginalnej pisowni)

„По состоянию на 1 ноября 2016 г. в учреждениях уголовно-исполнительной системы содержалось 637 482 чел. (- 8 603 чел. к началу года), в том числе:

- ❖ в 720 исправительных колониях отбывало наказание 526 064 чел. (+ 1 216 чел.), в том числе:
 - в 127 колониях-поселениях отбывало наказание 34 235 чел. (+ 2 883 чел.);*
 - в 6 исправительных колониях для осужденных к пожизненному лишению свободы и лиц, которым смертная казнь в порядке помилования заменена лишением свободы отбывало наказание 1 984 чел. (+ 29 чел.);**
- ❖ в 217 следственных изоляторах и 101 помещениях, функционирующих в режиме следственного изолятора при колониях, содержалось – 108 029 чел. (- 9 730 чел.);*
- ❖ в 8 тюрьмах отбывало наказание 1 712 чел. (- 83 чел.);*
- ❖ в 25 воспитательных колониях для несовершеннолетних – 1 677 чел. (- 6 чел.).*

В учреждениях содержится 50 147 женщины (- 2 556 чел.), в том числе 40 900 осужденных, содержащихся в исправительных колониях, лечебно-исправительных учреждениях, лечебно-профилактических учреждениях и 9 247 чел., содержащихся в следственных изоляторах и помещениях, функционирующих в режиме следственных изоляторов при колониях. При женских колониях имеется 13 домов ребенка, в которых проживает 615 детей.

Медицинское обслуживание осужденных и подследственных обеспечивают 133 больницы различного профиля, а также медицинские части или здравпункты в каждом учреждении, 56 лечебных исправительных учреждений для больных туберкулезом, 9 лечебных исправительных учреждений для больных наркоманией.

В состав УИС также входят:

81 федеральное казенное учреждение «Уголовно-исполнительная инспекция» и 2 403 их филиалов, в которых состоят на учете 406 948 чел.,

осужденных к наказаниям, не связанным с изоляцией от общества, и 5 409 чел., подозреваемых и (или) обвиняемых в совершении преступлений, находящихся под домашним арестом;

38 федеральных государственных унитарных предприятий, находящихся в ведении ФСИН России, 566 центров трудовой адаптации осужденных, 80 производственных мастерских.

При исправительных учреждениях имеется 312 вечерних (сменных) общеобразовательных школ и 489 учебно-консультационных пунктов, 307 федеральных казенных профессиональных образовательных учреждений, действуют 642 культурных объектов: 485 храмов, 77 часовен, 6 колоколен (звонниц) РПЦ, 61 исламская мечеть, 10 буддийских дуганов, 3 костела РКЦ; более 700 молитвенных комнат.

Штатная численность персонала УИС, финансируемого из средств федерального бюджета составляет 295 967 чел., в том числе аттестованных сотрудников – 225 284 чел. (кроме того переменного состава – 6 326 чел.).

Медицинское обслуживание личного состава осуществляют 50 центров медицинской и социальной реабилитации, 7 больниц, 75 военно-врачебных комиссий и 3 санатория.

В составе УИС действуют 7 учреждений высшего образования с 1 филиалом, 3 института повышения квалификации, 2 межрегиональных учебных центра, 9 учебных центров территориальных органов, научно-исследовательский институт уголовно-исполнительной системы, научно-исследовательский институт информационных технологий.

Имеется Объединенная редакция, издающая журналы «Преступление и наказание», «Ведомости УИС», газету «Казенный дом» (Федеральная служба исполнения наказаний).

